

УДК 342.828 (477)

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-7-8-2

Гермак Катерина Олегівна,

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 0009-0007-5512-3517

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ У СВІТЛІ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Проблема удосконалення процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є соціальною, оскільки надмірна відповідальність може обтяжити суддю і, як наслідок, послабити авторитет судової влади, тоді як занадто мала відповідальність або її відсутність призведе до безкарності – відчуття, яке є найбільш нестерпним у демократичному суспільстві. Це правова проблема, складну природу якої можна виміряти, вивчаючи різні режими відповідальності, запроваджені європейськими державами, які борються, м'яко кажучи, за справедливий компроміс між незалежністю судової влади та підзвітністю її суб'єктів. Обов'язки судді щодо своєчасного та справедливого вирішення судових справ, дотримання морально-етичних норм, вимог законодавства у сфері запобігання корупції є професійними стандартами, що формують ту модель поведінки, яку суддя повинен ставити собі за мету і якої повинен дотримуватися. Належне ставлення суддів до виконання своїх обов'язків забезпечується системою правових засобів, одним з яких є дисциплінарна відповідальність. Статтю присвячено правовому аналізу процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та можливості запозичення міжнародного досвіду для України.

Незважаючи на різноманітність процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в багатьох країнах світу, враховуючи необхідність наближення національних суддівських стандартів до європейських, що зумовлено незаперечною позицією України щодо входження в європейський правовий простір, вбачається необхідним зосередити такі наукові розробки на аналізі та врахуванні досвіду передових країн ЄС.

Ключові слова: міжнародні стандарти, суддя, дисциплінарна відповідальність, міжнародний досвід, судова влада, незалежність суддів.

Hermak K. O. Improving the procedure of disciplinary liability of judges in the light of fair trial

The problem of improving the procedure for holding a judge to disciplinary liability is a social one, since too much liability may burden the judge and consequently weaken the authority of the judiciary, while too little or no liability will lead to impunity – a feeling that is most intolerable in a democratic society. This is a legal problem whose complex nature can be gauged by examining the various accountability regimes introduced by European states, which are struggling, to put it mildly, to find a fair compromise between judicial independence and the accountability of its actors. The obligations of a judge to settle court cases in a timely and fair manner, to respect moral and ethical standards and to comply with the requirements of anti-corruption legislation are professional standards that form the model of behavior that a judge should follow and respect. The correct attitude of judges in the performance of their duties is ensured by a system of legal means, one of which is disciplinary liability. The article is devoted to the legal analysis of the procedure of disciplinary liability of judges and the possibility of borrowing international experience for Ukraine.

Despite the variety of procedures of bringing judges to disciplinary liability in many countries of the world, taking into account the need to approximate national judicial standards to European standards, which is caused by the undeniable position of Ukraine to join the European legal area, it seems necessary to focus such scientific development to focus on analyzing and taking into account the experience of advanced EU countries.

Key words: international standards, judge, disciplinary liability, international experience, judiciary, judicial independence.

Актуальність проблеми. Національне законодавство та міжнародні документи передбачають неприпустимість втручання у процесуальні рішення суддів та оцінювання таких рішень. Предметом дисциплінарної процедури є не судові рішення, як у випадку його судового оскарження, а поведінка судді (спосіб виконання ним своїх обов'язків), виконання професійних обов'язків при здійсненні правосуддя, дотримання відповідних правил та вимог тощо. Дисциплінарні правопорушення повинні бути суворо пов'язані з їхньою роботою на посаді судді. Деякі дисциплінарні проступки слід перепи-сати таким чином, щоб текст був зрозумілим, а поведінку судді можна було легко адаптувати до вимог

законодавця. Одночасно з посиленням дисциплінарної системи необхідно докласти зусиль для оптимізації роботи суддів. Водночас, суддів необхідно захистити від тиску зсередини системи, а також ззовні (прокурорів та політиків). Одним з таких видів тиску є протистояння в дисциплінарній процедурі судді зі стороною в процесі, яка незадоволена його поведінкою, що є немислимим і суперечить принципу незалежності суддів.

Незалежність судової влади, безумовно, є найважливішою характеристикою системи правосуддя є чи не найважливішою характеристикою системи правозастосування судової влади. Це пов'язано з тим, що незалежність суддів є цінністю правової держави. Вона є наслідком принципу поділу влади в державі в державі і стосується як структурної незалежності системи правосуддя (незалежність інституційна незалежність), так і індивідуальної незалежності суддів (особиста незалежність). Очевидно, що якби судді не були незалежними, це негативно позначилося б на діяльності зі здійснення правосуддя негативно позначилася б на діяльності з відправлення правосуддя. Оцінка стану дотримання незалежності суддів передбачає аналіз порядку призначення, тимчасового відсторонення, звільнення, відставки та судді. За забезпечення незалежності суддів відповідає рада суддів, міжнародні стандарти передбачають, що ця інституція має бути врегульована на самому рівні конституційному рівні, коли основний закон країни регулює склад, повноваження та автономію суддівської ради.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі немає жодного комплексного дослідження на цю тему, хоча існує значна кількість наукових праць, присвячених проблематиці дисциплінарної відповідальності суддів. Дисциплінарна відповідальність судді була науковим і цінним предметом вивчення багатьох дослідників, серед яких В. Бевзенко, С. Бондар, Р. Крусян, Ю. Лазур, Н. Литвин, Л. Москвич, О. Овчаренко, С. Прилуцький та інші. У дослідженні Р. Бондарчука «Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності» визначено, що дисциплінарна відповідальність суддів за своєю адміністративною сутністю є внутрішньо судовим видом юридичної відповідальності, до якої притягується суддя у встановленому порядку в межах дисциплінарного провадження в разі неналежного виконання професійних обов'язків або порушення норм спеціального законодавства та внутрішньоетичних регламентованих вимог, в результаті чого до судді застосовується дисциплінарне стягнення як до суб'єкта дисциплінарного проступку. Проте на сьогодні залишається мало дослідженим питання, які стосуються підстав притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Метою статті є проведення дослідження, що характеризує вивчення процедури дисциплінарного провадження щодо судді в Україні, доцільно проаналізувати ці процедури в інших країнах, особливо в тих, на які орієнтується Україна при побудові (оновленні) своєї судової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дисциплінарна відповідальність завжди пов'язана з невиконанням або неналежним виконанням працівником своїх трудових обов'язків, тобто порушенням трудової дисципліни.

Інституційно-правові засади дисциплінарної відповідальності суддів безпосередньо пов'язані із забезпеченням незалежності суддів. Неспроможність побудувати систему дисциплінарної відповідальності на організаційному рівні нівелює гарантії правового статусу судді і, як наслідок, належного здійснення правосуддя. Тому важливо мати загальне теоретичне розуміння ролі та статусу органів, які здійснюють дисциплінарне провадження щодо суддів. На сьогодні вже висловлено чимало експертних думок на підтримку тези про необхідність створення в національних судових системах спеціального дисциплінарного органу, тісно пов'язаного з суддівським самоврядуванням. Детально розглядалися питання участі суддівського корпусу в таких органах, необхідності уникнення політизації дисциплінарної процедури тощо [5].

Що стосується дисциплінарних проступків, то кожна країна, як і Україна, намагається визначити їх перелік у своєму законодавстві, хоча вичерпний перелік таких проступків на законодавчому рівні встановити вкрай складно, а іноді це призводить до зловживань правами. Наприклад, в Іспанії та Словенії законодавець встановив вичерпний перелік дисциплінарних проступків, за які суддя несе відповідальність. Натомість у багатьох європейських країнах підстави для дисциплінарної відповідальності суддів визначені в досить загальних рисах (наприклад, повне або неодноразове нехтування службовими обов'язками, що призводить до висновку про явну невідповідність судді займаній посаді) (Швеція) [4].

Міжнародно-правові документи, що містять стандарти незалежності суддів, виключають відповідальність судді у разі добросовісного тлумачення закону та за відсутності явного умислу на вчинення неправомірних дій. Відповідно до пункту 25 Київських рекомендацій 2010 року щодо незалежності судових органів у країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії, «дисциплінарна

відповідальність суддів не може бути наслідком змісту їхніх рішень або ухвал, у тому числі розбіжностей у тлумаченні законодавства між судами; внаслідок прикладів судових помилок або критики на адресу суддів» [6].

У справі «Олександр Волков проти України» ЄСПЛ встановив порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з огляду на неналежний склад Вищої ради правосуддя, яка розглядала питання про звільнення судді Верховного Суду. Серед підстав порушення ЄСПЛ звернув увагу на те, що при вирішенні питання про звільнення заявника Вищою радою правосуддя на засіданнях були присутні лише три судді, що становило явну меншість (п. 111 рішення) [1].

Узагальнення змісту законодавства ЄС свідчить, що підставами для дисциплінарної відповідальності або звільнення судді є: 1) порушення суддею обов'язків, передбачених законом, або недоброчесне їх виконання (Франція, Литва, Бельгія, Німеччина, Італія, Польща, Словенія); 2) недотримання правил суддівської етики, у тому числі поведінка, що загрожує авторитету судової влади (Литва, Кіпр, Естонія, Італія); 3) недотримання норм процесуального права, у тому числі зволікання з розглядом справ (Естонія Словенія); 4) вчинення суддею дій, що порочать звання судді або завдають шкоди інтересам правосуддя (Франція, Литва, Польща); 5) недотримання обмежень, передбачених для посади судді (Литва); 6) вчинення адміністративного правопорушення (Литва); 7) недотримання закону або вимог закону, що застосовуються при здійсненні правосуддя (Польща); 8) недоліки в судовій діяльності через недбалість; 9) нездатність виконувати свої обов'язки (Мальта) [8, с. 75].

Перелік дисциплінарних санкцій щодо судді в різних країнах відрізняється, але принцип пропорційності покарання серйозності (суттєвості) проступку чітко дотримується, при цьому найм'якшою санкцією є попередження (догана), а найсуворішою – звільнення з посади (або подання про звільнення з посади). Водночас законодавство Німеччини, Франції, Португалії та Литви, наприклад, передбачає широкий спектр санкцій за дисциплінарні проступки, які можуть бути застосовані до суддів. При цьому, залежно від розміру санкцій, звільнення є найсуворішим видом покарання.

Відповідальність суддів у Франції стала предметом низки змін, які не можуть бути вичерпно розглянуті в контексті цієї роботи. Однак найбільш суперечливим питанням є відсутність особистої відповідальності суддів за виконання своїх обов'язків. Дійсно, якщо суддя припускається помилки, що спричиняє шкоду при виконанні своїх обов'язків, позивач може отримати відшкодування, посилаючись на відповідальність держави відповідно до статті L.141-1 та наступних статей Кодексу судової організації: «Держава зобов'язана відшкодувати шкоду, заподіяну неналежним функціонуванням публічної служби правосуддя. Якщо не передбачено інше, ця відповідальність виникає лише внаслідок грубої недбалості або відмови у здійсненні правосуддя» [7].

Таким чином, відповідальність несе держава, а не суддя особисто. Однак органічний законодавець передбачив у статті 11-1 Декрету 58-1270 від 22 грудня 1958 року, що у випадку особистої помилки судді держава може подати позов (тобто особистий) проти нього: «Судді в органах судової влади несуть відповідальність лише за свої особисті помилки. Відповідальність суддів, які допустили особисту помилку у зв'язку зі здійсненням правосуддя державою, може наставати лише на підставі регресного позову держави. Цей позов має бути поданий до Палати у цивільних справах Касаційного суду».

Однак він так і не був реалізований у Республіці Ve з кількох причин. По-перше, судова практика, яка має юрисдикцію щодо відповідальності держави за державну службу правосуддя, віддала перевагу грубій недбалості (що не відкриває можливості звернення до суду). У той же час, зіткнувшись із дисфункцією системи правосуддя, сторони, природно, звернулися до кваліфікації серйозної провини, щоб оптимізувати свої шанси на отримання компенсації. По-друге, особиста провина характеризується рідко, оскільки діяльність судді, як правило, пов'язана з публічною службою правосуддя, що завжди дозволяє кваліфікувати грубу недбалість. Нарешті, груба недбалість була об'єктивована в юриспруденції, дедалі частіше намагаються вилучити суддю як особу з системи відповідальності, створюючи таким чином ізоляцію особистої провини від дуже конкретних справ (як правило, кримінальних правопорушень).

Тому справедливо сказати, що судді фактично (не юридично) майже безвідповідальні у виконанні своїх функцій. Зіткнувшись із цією проблемою, було розглянуто декілька варіантів, у тому числі й можливість компенсації відсутності відповідальності держави через дисциплінарну відповідальність суддів. Це справді могло б дозволити притягнути до відповідальності винних суддів особисто. Ось цю гіпотезу ми і розглянемо. Іншими словами, чи можемо ми притягнути суддів до відповідальності через етику та її дисциплінарний аспект?

В останнє десятиліття законодавець розширив перелік дисциплінарних проступків суддів шляхом детальнішого опису діянь, які є проступками. Нині перелік підстав дисциплінарної відповідальності суддів нараховує понад два десятки різноманітних порушень, закріплених у частині першій статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Водночас недостатньо чітке законодавче формулювання підстав дисциплінарної відповідальності суддів та недосконалість правових положень призводять до різного тлумачення цих положень та різних підходів до їх застосування. Це, у свою чергу, ускладнює формування єдиної та узгодженої практики прийняття рішень щодо дисциплінарної відповідальності суддів.

Міжнародних і навіть європейських стандартів щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності як таких не існує, а є загальні стандарти поваги до принципів незалежності судової влади та правил професійної поведінки та суддівської етики, для порушення яких вони зазвичай притягуються до дисциплінарної відповідальності. У кожній провідній країні світу, наслідком якої має бути Україна, є свої особливості щодо підстав і порядку притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішень про дисциплінарне стягнення судді, особливо щодо звільнення з посади суддя з посади [2].

Під дисциплінарною відповідальністю суддів слід розуміти покарання за неналежну поведінку при здійсненні судових повноважень. Таким чином, вона відрізняється від кримінальної відповідальності, оскільки остання має, за визначенням, соціальну та загальну проєкцію, зовнішню щодо публічної влади. З цієї причини він карає поведінку, яка впливає на найцінніші законні блага суспільства. Питання, пов'язані з дисциплінарною відповідальністю суддів, не можна аналізувати механічно в описаних межах, а слід розглядати в значно ширшій перспективі. Вони стосуються не лише порушення суддею своїх службових обов'язків, але й порушення вимог його статусу та присяги.

Вчені зазначають, що спочатку потрібно узагальнити типові порушення, які були підставами для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Україні, описати сталі правові позиції, виокремити проблемні питання, а вже після цього братися за таке порівняння. Окремо зазначимо, що, на наше переконання, дисциплінарну відповідальність суддів не можна вивчати виключно порівнюючи тексти законів, не беручи до уваги практику. Її також обов'язково потрібно вивчати у комплексі з іншими видами юридичної відповідальності (кримінальною, адміністративною, цивільною), адже не виключено, що за ті порушення, за які суддя в Україні несе дисциплінарну відповідальність, в деяких країнах Європи він поніс би кримінальну [9, с. 146–147].

В.В. Паришкара вказує, що питання щодо значення юридичної відповідальності суддів у правовій системі України розглядається через призму науково-теоретичних підходів щодо цілей і функцій юридичної відповідальності. Поділяється думка про те, що в цілому значення юридичної відповідальності визначається тим, що найчастіше саме наявність відповідальності за ті або інші антисуспільні вчинки спонукає суддів до позитивного варіанта поведінки. У даному випадку вона є стимулом правомірної поведінки й антистимулом вчинення правопорушень. Крім того, зазначається, що коли юридична відповідальність суддів функціонує розумно й ефективно, вона здатна підвищити авторитет системи правосуддя в державі та суспільстві [10, с. 11–12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Незважаючи на формальність питання відповідальності суддів, як конкретну, так і теоретичну, судова система стикається з проблемою, яка може тільки погіршуватися, коли стає більш помітною. Звісно, ці рядки є виключно спостережливими і жодним чином не спрямовані на оцінку дій судової влади. Незважаючи на складність питань, згаданих вище, поточний режим відповідальності держави за державну службу правосуддя (включно з діями суддів) породжує тип особистої безвідповідальності, який дедалі частіше сприйматиметься сторонами як невинуватий привілей, оскільки розуміти позицію інших професіоналів. Іншими словами, хоча теоретичні та практичні труднощі, пов'язані з відповідальністю суддів, залишаються нерозв'язаними, цей захист дедалі більше сприйматиметься учасниками судового процесу як безкарність. Проблема не змінюється, але стає помітнішою. У цьому сенсі ми не віримо, що дискусія про відповідальність суддів колись може бути вичерпана, навпаки.

Література

1. Справа «Олександр Волков проти України». Заява № 21722/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115959>.
2. Бондарчук Р.А. Зарубіжний досвід реалізації процедури дисциплінарної відповідальності судді та напрями його імплементації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер: Правознавство.* № 51/2021. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/14.pdf>.

3. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017-2021 років). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_dysc.praktyky_ost.pdf.crdownload.
4. Judicial Independence in Transition / ed.: A. Seibert-Fohr, L.D. Muller, D. Zimmermann, E.K. Schmidt, S. Klatt. Springer Science & Business Media, 2012. 1378 p.
5. Пашук Т. Інституційно-правові основи дисциплінарної відповідальності суддів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 68. С. 22–34
6. Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії, 23–25 червня 2010 року URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/86319.pdf>.
7. Serge Jahier. *Quelle responsabilité des magistrats?* Les Cahiers Portalis. 2019. № 6. URL: <https://shs.cairn.info/revue-les-cahiers-portalis-2019-1-page-33>.
8. Міжнародні стандарти у сфері етики та поведінки суддів. *Юридичний журнал*. 2010. № 10. С. 75–109.
9. Стратонов М., Рибалко В., Сімонішина Ж. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів за законодавством України та інших країн. *Наукові записки. Серія: Право №15/2023* С. 142–147.
10. Паришкура В.В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.10. Харків, 2017. С. 36.

References

1. Sprava «Oleksandr Volkov proty Ukrainy» [Affaire Oleksandr Volkov c. Ukraine]. Zaiava no 21722/11. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115959> [in Ukrainian].
2. Bondarchuk, R.A. (2021). Zarubizhnyi dosvid realizatsii protsedury dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddi ta napriamy yoho implementatsii v Ukraini [Foreign experience in the implementation of the procedure of disciplinary liability of a judge and directions for its implementation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser: Pravo* №51. Retrieved from: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/14.pdf> [in Ukrainian].
3. Uzahalnennia praktyky rozghliadu Vyshchoiu radoiu pravosuddia ta yii dystsyplinarnymy orhanamy dystsyplinarnykh sprav shchodo suddiv (za materialamy sprav 2017-2021 rokiv) [Generalization of the practice of examination of disciplinary cases against judges by the High Council of Justice and its disciplinary bodies in disciplinary cases against judges (based on cases from 2017-2021)]. Retrieved from: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_dysc.praktyky_ost.pdf.crdownload [in Ukrainian].
4. Judicial Independence in Transition / ed.: A. Seibert-Fohr, L.D. Muller, D. Zimmermann, E.K. Schmidt, S. Klatt. Springer Science & Business Media, 2012. 1378 p. [in English].
5. Pashuk, T. (2019). Instytutsiino-pravovi osnovy dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddiv [The institutional and legal basis of disciplinary liability of judges]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii yurydychna*, 68, 22–34 [in Ukrainian].
6. Kyivski rekomendatsii shchodo nezalezhnosti sudochynstva u Skhidnii Yevropi, na Pivdennomu Kavkazi ta u Serednii Azii, 23–25 chervnia 2010 roku [Kiev recommendations on the independence of the judiciary in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia, June 23–25, 2010]. Retrieved from: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/86319.pdf> [in Ukrainian].
7. Serge Jahier. (2019) *Quelle responsabilité des magistrats?* [What responsibility do magistrates have?]. *Les Cahiers Portalis* № 6. Retrieved from: <https://shs.cairn.info/revue-les-cahiers-portalis-2019-1-page-33> [in French].
8. Mizhnarodni standarty u sferi etyky ta povedinky suddiv (2010). [International standards in the field of ethics and conduct of judges]. *Iurydychnyi zhurnal*, 10, 75–109 [in Ukrainian].
9. Stratonov, M., Rybalko, V., & Simonyshyna, J. (2023). Pidstavy dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddiv za zakonodavstvom Ukrainy ta inshykh krain [Grounds for Disciplinary Liability of Judges under the Legislation of Ukraine and Other Countries]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo*, 15, 142–147 [in Ukrainian].
10. Parishkura, V.V. (2017). Yurydychna vidpovidalnist suddiv v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialno-pravovyi analiz [Legal Responsibility of Judges in Ukraine and the European Union: Comparative Legal Analysis]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, p. 36 [in Ukrainian].